

APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ORDERIS IR TEISMŲ PRAKTIKA JĮ TAIKANT

Eitvydas Zurba

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Elektroninis paštas: eitvydas@mruni.eu

Pateikta 2023 m. spalio 2 d., parengta spaudai 2024 m. kovo 19 d.

DOI:10.13165/JUR-24-31-1-06

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, kuris įsigaliojo nuo 2023 m. liepos 1 d., įtvirtintas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio institutas. Straipsnyje aptariama, kodėl kilo poreikis įstatyme įtvirtinti naują institutą, taip pat aptariamos egzistuojančios šio instituto atitikties tarptautinėje teisėje. Analizei pasitelkta Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto praktika. Atsižvelgiama į Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, taip pat į Pasiūlymą dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje. Be to, straipsnyje kritiškai apžvelgiamas sprendimų (ne)skirti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį priėmimo algoritmas, aptariama nacionalinių teismų praktika atvejais, kai sprendimas (ne)skirti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį yra apskundžiamas.

Reikšminiai žodžiai: smurtas artimoje aplinkoje; apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje; apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis; Stambulo konvencija; prevencijos priemonės; apsaugos priemonės.

Įvadas

2023 m. įsigaliojo naujos redakcijos Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas¹ (toliau – Įstatymas). Vienas iš kertinių jame numatytų institutų – apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis (toliau – Orderis), kuris Įstatyme apibrėžiamas kaip „prevencinė apsaugos priemonė, kuri skirta smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam asmeniui apsaugoti ir kuria pilnametis smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo įpareigojamas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu, nesilankyti šio asmens gyvenamojoje vietoje, nesiartinti prie jo ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, nebendrauti, neieškoti ryšių su jais“.

Orderis nukreiptas į greitą apsaugą ir tikimasi, kad Orderis sudaro sąlygas efektyviai pagalbai pradiniam smurto ar bauginimo etape². Įstatymas inicijuotas atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje (toliau – AA) situaciją Lietuvoje ir tarptautinių organizacijų rekomendacijas Lietuvai³. Ankstesnė Įstatymo redakcija kritikuota dėl nepakankamų prevencijos priemonių ir dėl bent iš dalies neefektyvaus įgyvendinimo⁴.

Valstybės duomenų agentūros duomenimis, 2023 m. dėl smurto AA buvo užregistruoti 5 674 nusikaltimai. Dėl smurto AA užregistruoti nusikaltimai sudarė 15,6 % visų registruotų nusikaltimų. Dauguma įtariamųjų (kaltinamųjų) vyrai⁵.

Nors sunku rasti tarptautiniu mastu palyginamų statistinių duomenų, Europos lyčių lygybės institutas ir „Eurostat“ nurodo, kad 2021 m. Europoje buvo nužudyta 720 moterų jų intymaus partnerio ar artimojo⁶. „Eurostat“ 2022 m. paskelbė pirminius Europos lygmens apklausos dėl smurto lyties pagrindu prieš moteris duomenis: Europoje fizinio smurto lygis prieš pilnametes moteris gali svyruoti tarp 12–41 % moterų, priklausomai nuo valstybės⁷.

- 1 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.
- 2 „Smurto orderis: naujas įrankis kovai su smurtautojais, artimųjų apsauga, skubi pagalba ir kokybiškos paslaugos“, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 21 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/smurto-orderis-naujas-irankis-kovai-su-smurtautojais-artimuju-apsauga-skubi-pagalba-ir-kokybiskos-paslaugos>.
- 3 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2024 m. vasario 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/701921603e0011ec99bbc1b08701c7f8>.
- 4 Laima Vaigė, „Smurto prieš moteris prevencija: nacionalinės teisės spragos“, *Jurisprudencija* 23, 1 (2016): 98–105.
- 5 „Smurtas artimoje aplinkoje“, Valstybės duomenų agentūra, žiūrėta 2024 m. vasario 10 d., <https://bit.ly/4bNXshq>.
- 6 „Gender Equality Index“, Europos lyčių lygybės institutas, žiūrėta 2024 m. vasario 21 d., <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/domain/violence>.
- 7 Eurostat, *EU survey on gender-based violence against woman and other forms of inter-personal violence (EU-GBV) – first results* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022), 7, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/15323622/KS-FT-22-005-EN-N.pdf/315d443b-ba8d-e607-3ce0-845f642a8c00?version=1.0&t=1669371271599>.

Iki 2023 m. rugpjūčio 8 d. (t. y. vos daugiau nei mėnesis nuo Įstatymo įsigaliojimo) policija išdavė 2 157 Orderius. Iš jų daugiau nei 300 Kauno apskrityje, iš šių 300 Orderių – beveik pusė buvo pažeista. Praėjus pusei metų nuo Įstatymo įsigaliojimo Orderių išduota 10,7 tūkst.⁸

Nors Orderio institutas naujas Lietuvoje, tai nėra unikalus Lietuvos nacionalinės teisės institutas. Tokį institutą numato ir Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (toliau – ET Konvencija) – valstybės turėtų nustatyti priemones, skirtas pašalinti galimą smurtautoją iš gyvenamosios vietos tam tikram laikui ir drausti galimam smurtautojui grįžti į gyvenamąją vietą bei ieškoti ryšių su galimai nukentėjusiu nuo smurto asmeniu⁹. Nepaisant periodiškai suaktyvėjančių diskusijų dėl ET Konvencijos, jos Lietuva nėra ratifikavusi iki šiol, nors ją pasirašė dar 2013 m.¹⁰

Jungtinių Tautų komitetas dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (toliau – CEDAW) nagrinėdamas Lietuvos įsipareigojimų įgyvendinimą 2019 m. rekomendavo Lietuvai ratifikuoti ET Konvenciją ir panaikinti reikalavimą pradėti ikitiesminį tyrimą, kad policija galėtų prašyti taikyti apsaugos priemones ir priimti teisės aktus dėl civilinio apsaugos orderio¹¹. Kaip matyti iš šioms rekomendacijoms įgyvendinti skirto veiksmų plano, Įstatymą siūlyta keisti, be kita ko, siekiant įgyvendinti tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus¹². Ratifikuoti ET Konvenciją Lietuvą ragino ir Jungtinių Tautų (toliau – JT) Žmogaus

8 „Augant orderių dėl smurto artimoje aplinkoje skaičiumi, teisininkai išvelgia kitą problemą: „Išsigandęs asmuo nežino, kur dėtis“, *LRT*, 2023 m. rugpjūčio 8 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2052065/augant-orderiu-del-smurto-artimoje-aplinoje-skaiciui-teisininkai-izvelgia-kita-problema-issigandes-asmuo-nezino-kur-detis>; „Liepą Kauno apskrityje išduota daugiau nei 300 apsaugos nuo smurto šeimoje orderių“, *15min*, 2023 m. rugpjūčio 14 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/liepa-kauno-apskrityje-isduota-daugiau-nei-300-apsaugos-nuo-smurto-seimoje-orderiu-59-2096264>; „Per pusę metų policija išdavė 10,7 tūkst. apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderių“, *15min*, 2024 m. sausio 7 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/per-puse-metu-policija-isdave-107-tukst-apsaugos-nuo-smurto-artimoje-aplinoje-orderiu-59-2171544>.

9 „Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence“, Europos Taryba, 2011, CETS Nr. 210, <https://rm.coe.int/168008482e>.

10 „Chart of signatures and ratifications of Treaty 210“, Europos Taryba, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 21 d., <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=210>; „V.Čmilytė-Nielsen inicijuoja Seimo kreipimąsi į KT dėl Stambulo konvencijos“, *15min*, 2023 m. birželio 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/v-cmilyte-nielsen-inicijuoja-seimo-kreipimasi-i-kt-del-stambulo-konvencijos-56-2076070>; „LRT forumas. Nevyriausybinų organizacijų raginimai ratifikuoti Stambulo konvenciją: Seimo pavasario sesijos darbų sąrašas šio klausimo nėra“, *LRT*, 2021 m. kovo 8 d., <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000143649/lrt-forumas-nevyriausybinu-organizaciju-raginimai-ratifikuoti-stambulo-konvencija-seimo-pavasario-sesijos-darbu-sarase-sio-klausimo-nera>.

11 Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW), *Baigiamosios pastabos dėl šeštojo Lietuvos periodinio pranešimo* (2019, Nr. CEDAW/C/LTU/CO/6), § 22–23, https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Projektu-konkursai/MVLG%20konkursai/vertimas%20LTCEDAW%2Bpastabos_VI%2Bpranesimo%2BLT2020_07_02T.docx.

12 „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2021 m. birželio 11 d. įsakymas Nr. A1-448 „Dėl Jungtinių tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto baigiamųjų pastabų Lietuvai dėl šeštojo periodinio pranešimo dėl Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims įgyvendinimo 2021–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo““, TAR, 2021, Nr. 13433.

teisių komitetas ir rekomendacijų Lietuva ratifikuoti ET Konvenciją ir stiprinti nukentėjusių apsaugą sulaukė universaliosios peržiūros metu¹³.

Apskritai, CEDAW nuomone, daugelio valstybių teisė neadekvati kovojant su smurtu ar nėra tinkamai įgyvendinama praktiškai ir tai pateisinama tradicijomis, kultūra, religija ir kitais argumentais¹⁴.

Siekiant užpildyti šias spragas, Europos Komisija 2022 m. pateikė Pasiūlymą dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje (toliau – Pasiūlymas). Pasiūlyme numatomas Orderiui analogiškas institutas. Sutarimas tarp Europos Sąjungos (toliau – ES) institucijų dėl Pasiūlymo pasiektas 2024 m. vasario 6 d., valstybės narės turės trejus metus perkelti direktyvą į nacionalinę teisę¹⁵.

Taip pat nuo Įstatymo priėmimo ir Pasiūlymo pateikimo ES prisijungė prie ET Konvencijos¹⁶. Šis prisijungimas komplikuoatas dėl ES dalinio prisijungimo tik kai kuriose kompetencijos srityse ir jį reikėtų analizuoti atskirai, tačiau tai nėra šio straipsnio objektas. Šiuo atveju tik svarbu pabrėžti, kad galutinis ES prisijungimo prie ET Konvencijos poveikis nėra iki galo aiškus tų valstybių, kurios savarankiškai nėra prisijungusios prie ET Konvencijos atžvilgiu, ir priklausys nuo besivystančios nacionalinių, ES ir Europos Tarybos (toliau – ET) institucijų praktikos.

Šio straipsnio tikslas – analizuoti Orderio institutą ir nacionalinių teismų praktiką tais atvejais, kai teismai nagrinėjo klausimus, susijusius su sprendimais (ne)skirti Orderį, taip pat administracine atsakomybe, kai Orderiu nustatyti įpareigojimai pažeisti.

Straipsnio objektas – Orderio reglamentavimas ir su Orderiu susiję nacionalinių teismų baigiamieji aktai, priimti nuo Įstatymo įsigaliojimo (2023 m. liepos 1 d.) iki 2024 m. sausio 31 d.

JT žmogaus teisių institucijų praktikos paieškai naudota JT sutarčių institucijų duomenų bazė ir JT oficialių dokumentų sistema. EŽTT praktikos paieškai ir analizei naudota HUDOC duomenų bazė. Nacionalinių teismų praktikos paieškai ir analizei naudotos „Infoplex“ ir „Litoko“ sistemos. Paieškai naudoti terminai: „apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis“, „apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje“, „smurtas artimoje aplinkoje“.

-
- 13 Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (CCPR), *Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania* (2018, Nr. CCPR/C/LTU/CO/4), § 18; Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba, *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review* (2022, Nr. A/HRC/50/10), § 137.2–137.21; 137.107; 138.59–138.60, 138.63, 138.66.
 - 14 Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW), *General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19* (2017, Nr. CEDAW/C/GC/35), § 7.
 - 15 „Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“, *EUR-Lex*, 2022, Nr. COM/2022/105; „Violence against women: Council and European Parliament reach deal on EU law“, Europos Sąjungos Taryba, žiūrėta 2024 m. vasario 10 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/06/violence-against-women-council-and-european-parliament-reach-deal-on-eu-law>.
 - 16 „The European Union deposited the instrument of approval of the “Istanbul Convention”“, Europos Taryba, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 22 d., <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-european-union-deposited-the-instrument-of-approval-of-the-istanbul-convention->.

„orderis“. Straipsnyje pateiktas paveikslėlis sukurtas panaudojus „Microsoft Visio“.

Straipsnyje naudojami dokumentų analizės ir apibendrinimo metodai siekiant atskleisti temai aktualiausias teismų praktikos aspektus ir Orderio kilmę. Sisteminės analizės metodas pasitelkiamas parodant Orderio instituto vietą sąsajoje su tarptautine teise ir kitais panašiais nacionalinės teisės institutais.

Straipsnio tema aktuali dėl Orderio instituto naujumo, besivystančios nacionalinių teismų praktikos šia tema ir tarptautinių organizacijų veiklos – pirmiausia ES lygmeniu svarstyto Pasiūlymo ir nacionalinės teisės atitikties Pasiūlymo nuostatomis ir, antra, dėl EŽTT ir JT žmogaus teisių institucijų formuojamos praktikos dėl nukentėjusių asmenų apsaugos smurto AA atvejais ir Lietuvos įsipareigojimų šiuo atžvilgiu.

Straipsnis rengtas atsižvelgiant į egzistuojantį doktrinos kontekstą. Orderio institutas Lietuvoje iki šiol nebuvo analizuotas. Užsienyje analogiški institutui analizuojami retai, įprastai juos aptariant tik bendrame apsaugos nuo smurto AA sistemos kontekste. Atskirai paminėtinas M. Burton straipsnis, kuriame apžvelgiamos Orderio galimybės Anglijoje ir Velse, taip pat Europos kontekstas. 2011 metais parašytame Suzan van der Aa straipsnyje apžvelgtas 27 ES narių kontekstas šia tema¹⁷. Užsienyje dažnesni straipsniai apie civilinius orderius, tačiau labiau analizuojami ne jų teisiniai aspektai, o efektyvumas¹⁸. Apsaugos nuo smurto prieš moteris temą itin reikšmingai papildė L. Vaigės disertacija ir straipsniai, tačiau jos publikacijos buvo paskelbtos dar galiojus senajai Įstatymo redakcijai. Per baudžiamosios teisės prizmę tema plačiai analizuota R. Jakštienės 2019 m. disertacijoje „Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga“. Paminėtini ir pastarųjų metų Socialinių mokslų centro Teisės instituto atlikti tyrimai dėl asmenų persekiojimo ir smurtinio elgesio keitimo, taip pat Lietuvos negalios organizacijų forumo ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atliktos apžvalgos, parodančios moterų su negalia perspektyvą smurto atvejais¹⁹. Panašiai užsienio autoriai apžvelgia savo valstybių nacionalinės teisės ins-

17 Mandy Buron, „Emergency barring orders in domestic violence cases: What can England and Wales learn from other European countries“, *Child and Family Law Quarterly* 27, 25 (2015); Suzan Van der Aa, „Protection Orders in the European Member States: Where Do We Stand and Where Do We Go from Here?“, *European Journal on Criminal Policy and Research* 18, 2 (2012): 183–204.

18 Pzv., Victoria L. Holt ir kt., „Civil protection orders and risk of subsequent police-reported violence“, *JAMA* 288, 5 (2002): 589–594; T. K. Logan ir Robert Walker, „Civil protective order outcomes: Violations and perceptions of effectiveness“, *Journal of Interpersonal Violence* 24, 4 (2009): 675–692; Clare Connelly ir Kate Cavanagh, „Domestic abuse, civil protection orders and the ‘new criminologies’: is there any value in engaging with the law?“, *Feminist Legal Studies* 15 (2007): 259–287.

19 Ilona Laurinaitytė, Ilona Michailovič ir Liubovė Jarutienė, *Asmens persekiojimas Lietuvoje: tyrimų ir praktikos situacijos analizė* (Vilnius, 2022), <https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/PERARA-1.pdf>; Ilona Michailovič, Svetlana Justickaja, Rūta Vaičiūnienė ir Vaidas Viršilas, *Smurtinio elgesio artimoje aplinkoje kaita: darbu su smurtavusiais asmenimis plėtos perspektyvos Lietuvoje* (Vilnius, 2021), <https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/SMEAK-1.pdf>; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, *Moterų su negalia apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: Lietuvos ir tarptautinės teisės analizė* (Vilnius, 2023), https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/moteru_su_negalia_apsauga_nuo_smurto_artimoje_aplinkoje-1.pdf; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, *Pagalba moterims su negalia dėl smurto artimoje aplinkoje: paslaugų prieinamumas* (Vilnius, 2023), <https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/08/Pagalba-moterims-su-negalia-del-smurto-artimoje-aplinkoje-paslaugu-prieinamumas.pdf>; Simona Aginskaitė ir Rokas Uscila, *Viktimologinis tyrimas: moterų*

titutų taikymo praktiką – paminėtini Lenkijos autorių J. Karaźniewicziaus ir M. Kotowskos bei O. Skorulskos straipsniai, kuriuose analizuojama Lenkijos teisinė sistema, K. Fábían darbas, kuriame apžvelgiamas Centrinės Europos regionas šia tema²⁰. Panašūs moksliniai tyrimai atliekami ir labiau nutolusiuose pasaulio valstybėse: Indonezijoje, Australijoje, Nigerijoje ir kt.²¹ Tai parodo, kad smurtas AA – pasaulinis fenomenas, kurio sprendimui kol kas nerastas vienas universalus sprendinys. Tikimasi, kad straipsnis prisidės prie temos teisinės minties vystymo Lietuvoje.

1. Orderio institutas ir tarptautinė perspektyva

Įstatymas nustato, kad Orderį 15 d. laikotarpiui skiria policijos pareigūnas, kai jis gauna pranešimą apie galimą smurtą AA ir, atlikus pavojaus rizikos vertinimą, nustatoma smurto pavojaus rizika. Vertinimo kriterijus nustato vidaus reikalų ministras (toliau – VRM). Policijos pareigūnas sprendimą (ne)skirti Orderį priima nedelsdamas, ne vėliau kaip per 12 val. nuo pranešimo. Orderis suprantamas kaip prevencinė priemonė.

Siekiant suvokti Orderį ir tai, kaip jis veikia, galima pažvelgti į šį institutą iš tarptautinės perspektyvos. Nors Lietuva ir nėra prisijungusi prie ET Konvencijos, iš Įstatymo aiškinamojo rašto akivaizdu, kad ja remtasi²². ET Konvencija tik bendrais bruožais nustato, kaip Orderis turėtų veikti, t. y. nustato būtinuosius įpareigojimų elementus ir nurodo, kad instituto teikiamos apsaugos laikas turėtų būti pakankamas siekiamai skubiai apsaugai suteikti.

Dėl ET Konvencijoje suformuotų minimalių imperatyvų skirtingose valstybėse tokių orderių veikimas skiriasi, pvz., Austrijoje 1997 m. įvedus tokį orderį jis galiojo 7 d., vėliau jo galiojimas prailgintas iki 10 d., o nuo 2009 m. jo galiojimo trukmė dvi savaitės, Olandijoje – 10 d.²³ ET pagalbinuose dokumentuose nurodoma, kad šio termino turėtų užtekti

su negalia smurto patirtys (Vilnius, 2022), <https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2022/03/Viktimologinio-tyrimo-ataskaita-LNF.pdf>.

- 20 Justyna Karaźniewicz ir Monika Kotowska, „Police barring order as a means of protecting victims of domestic violence in polish legal system“, *Prawo w Działaniu* 53 (2023); Olga Skorulska, „Combating and preventing domestic violence in Poland: why do we need the Istanbul Convention?“, *Temida* 26, 1 (2023); Katalin Fábían „The politics of domestic violence in Central Europe: international and domestic contestations“ iš *Global Responses to Domestic Violence*, red. Eve S. Buzawa ir Carl G. Buzawa (Springer Cham, 2017).
- 21 Muhammad Farid Nurdin, Muhammad Said Karim ir Wiwie Heryani, „Legal protection against victims of domestic violence in unregistered marriages“, *Awang Long Law Review* 5, 1 (2022); Samantha Jeffries, Christine E. W. Bond ir Rachael Field, „Australian domestic violence protection order legislation: A comparative quantitative content analysis of victim safety provisions“, *Current Issues in Criminal Justice* 25, 2 (2013); Precious O. Fasuyi ir Mary Olajide, „The Legal Protection of Men as Victims of Domestic Violence in Nigeria“, *ABUAD Law Journal* 8, 1 (2023).
- 22 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas“, *supra note*, 3.
- 23 Europos Taryba, *Emergency barring orders in situations of domestic violence: Article 52 of the Istanbul Convention* (Europos Taryba, 2017), 30–38, <https://rm.coe.int/article-52-convention-istanbul-english->

užtikrinti galimai nukentėjusių apsaugą ir suteikti pagalbą²⁴.

Po diskusijų Seime pasirinkta, kad Orderį policijos pareigūnai be teismo patikros skiria 15 d. Iš svarstymo dokumentų matyti, kad iki Įstatymo priėmimo nuomonių būta įvairių, pvz., pirminiuose projektuose skirti Orderį policijos pareigūno sprendimu siūlytina tik iki 72 val., o po to būtų kreipiamasi į teismą, kuris, įvertinęs situaciją, galėtų jį pratęsti papildomai iki 12 d.; Seime šį terminą siūlyta tiek ir ilginti (iki 15 d. be teismo patikros), tiek ir trumpinti (iki 48 val. su vėlesne teismo patikra)²⁵.

Įstatyme Orderio taikymo trukmė sietina su tuo, kad skyrus Orderį policija apie šį sprendimą informuoja specializuotos kompleksinės pagalbos centrą (toliau – SKPC), kuris teikia pagalbą nuo smurto AA nukentėjusiems ar smurto AA pavojų (toliau – pavojų) patiriantiems asmenims. Taip pat informuojami vaiko teisių specialistai, jeigu su pavojų patiriančiu asmeniu (toliau – PPA) gyvena vaikas, PPA yra vaikas, vaikas tapo smurto AA liudininku ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Tiek SKPC, tiek ir vaiko teisių apsaugos specialistai turi turėti pakankamai laiko įvertinti PPA padėtį, būklę, suteikti jiems pagalbą ir padėti PPA imtis tolimesnių veiksmų, pvz., pateikti ieškinį.

Europos Komisijos pateiktame Pasiūlyme naudojamos formuluotės panašios į esančias ET Konvencijos tekste. Tai neturėtų stebinti, kadangi Pasiūlymo aiškinamajame memorandume pabrėžiama, kad svarbus Pasiūlymo atskaitos taškas yra ET Konvencija, ir pripažįstama, kad ET Konvencija – „plačiausia tarptautinė sistema, kuria visapusiškai kovojama su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“²⁶.

Galima matyti, kad Įstatymas iš esmės atliepia ET Konvencijos ir Pasiūlymo reikalavimus:

version/168073cae6.

- 24 Europos Taryba, *Emergency barring orders in situations of domestic violence: Article 52 of the Istanbul Convention* (Europos Taryba, 2017), 20, <https://rm.coe.int/article-52-convention-istanbul-english-version/168073cae6>.
- 25 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-1056“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 31 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/9cd8fd10b7d711ebb83ad5fbec9dd554>; „Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir Teisėtvarkos komiteto papildomo komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-1056“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 31 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/1b1a0ed0616011ecb2fe9975f8a9e52e>.
- 26 „Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“, *supra note*, 15.

1 lentelė. Orderio instituto atitikties ET Konvencijai ir Pasiūlymui. Šaltinis: sudaryta autoriaus.

ET Konvencijos 52 str. ²⁷	Pasiūlymo 21 str.	Įstatymo 8 str.
„[...] Šalys imasi būtinų teisėkūros ar kitų priemonių, kuriomis užtikrinama, kad kompetentingoms institucijoms būtų suteikti įgaliojimai tiesioginės grėsmės atvejais nurodyti smurtautojui pakankamai ilgam laikui [...]“	„1. Valstybės narės užtikrina, kad tais atvejais, kai aukos arba jos išlaikomo asmens sveikatai ar saugumui kyla tiesioginis pavojus, smurtinį nusikaltimą, kuriam taikoma ši direktyva, padariusio asmens ar įtariamojo atžvilgiu kompetentingos institucijos išduotų orderį, kuriuo jam nurodoma pakankamam laikotarpiui [...]“	„2. [Orderį] 15 dienų laikotarpiui skiria policijos pareigūnas, kai jis gauna pranešimą apie galimą smurtą [AA] ir, atlikus pavojaus rizikos vertinimą, nustatoma smurto [AA] pavojaus rizika.“
„[...] palikti aukos ar asmens, kuriam kyla rizika patirti smurtą, namus [...]“	„[...] palikti aukos arba jos išlaikomų asmenų gyvenamąją vietą [...]“	„3. [Orderį], [PKA] [...] įpareigojamas: 1) laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su [PPA], nesvarbu, kam nuosavybės teise priklauso būstas [...]“
„[...] uždrausti smurtautojui patekti į aukos ar asmens, kuriam kyla smurto pavojus, namus [...]“	„[...] nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui ar įtariamajam uždraudžiama patekti į aukos gyvenamąją ar darbo vietą [...]“	„[...] 2) nesilankyti [PPA] gyvenamojoje vietoje, nesvarbu, ar [PKA] gyvena ar negyvena joje kartu su [PPA]; 3) nesiartinti [Orderyje] nustatyto atstumu prie [PPA] ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, gyvenančių aplinkoje, kurioje buvo sukeltas [pavojus] [...]“
„[...] ar mėginti su jais bendrauti [...]“	„[...] arba bet koku būdu susisiekti su auka ar jos išlaikomais asmenimis.“	„[...] 4) nebendrauti, neieškoti ryšių su [PPA] ir kartu su juo gyvenančiais pilnamečiais asmenimis ir (ar) vaikais.“

27 „Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence“, supra note, 9; „Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ir prevencijos ir kovos su juo“, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 21 d., [https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Europos-Tarybos-konvencija-del-smurto-pries-moteris-ir-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencijos%20\(1\).docx](https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Europos-Tarybos-konvencija-del-smurto-pries-moteris-ir-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencijos%20(1).docx).

Doktrinoje tokio pobūdžio institutai traktuojami daugiausia pozityviai. Pirmiausia dėl galimai nukentėjusių apsaugos, tačiau ir dėl to, kad tokios priemonės mažiau riboja teises nei, pvz., sulaikymas. Nors išsakoma ir kritika dėl jų galimo poveikio atsakingų asmenų pasyvumui, t. y., pvz., skyrus Orderį nesiimant labiau ribojančių priemonių, kai tokios priemonės būtinos²⁸.

Svarbu suprasti, kad Orderis kiekvieną kartą yra skirtingų asmenų žmogaus teisių balanso testas. ET nurodyta, kad būtina vertinti egzistuojančią riziką, tačiau taip pat būtina vengti per aukštų Orderio skyrimo kriterijų²⁹ siekiant, kad Orderis galimai nukentėjusiems būtų realiai prieinama teisių gynbos priemonė. ET aiškinamieji dokumentai atskleidžia, kad Įstatyme įtvirtintas apskundimo mechanizmas taip pat atitinka ET Konvencijos nuostatas³⁰.

Apskritai, Orderio institutas atitinka tarptautinėje teisėje formuojamus tokio instituto bruožus. Tai prevencinė priemonė, skirta greitai apsaugoti PPA ir pradėti jam teikti pagalbą. Manytina, kad šiuo aspektu ateityje ratifikavus ET Konvenciją ir (ar) perkeltiant Pasiūlymo nuostatas į nacionalinę teisę Lietuvai nekils iššūkių prisitaikyti prie atitinkamo teisinio reguliavimo. Įstatyme pasirinktas Orderio galiojimo laikotarpio ir apskundimo variantas – diskusijų Įstatymo projekto svarstymo metu rezultatas. Šie Orderio aspektai atitinka bendrą tendenciją ir Europos kontekstą, nes ET Konvencija nenustato griežtų reikalavimų dėl Orderio trukmės ar apskundimo mechanizmo.

2. Orderio poreikis

Orderiu siekiama apsaugoti (galimai) nukentėjusius asmenis ir, kai nustatomas poreikis, Orderis gali būti panaudotas kaip prevencinė priemonė. Natūraliai kyla klausimas, ar nepakako priemonių, kurios jau egzistavo iki Įstatymo priėmimo.

Pradėti verta nuo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK). Jame egzistuoja kardomoji priemonė (toliau – KP) – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (132¹ str.). Jos turinys apima galimybę įpareigoti:

1. gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo;
2. nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu;
3. bet kokia forma nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ir kartu su juo gyvenančiais asmenimis;

28 Laima Vaigė, „Violence against Women under International Law: Filling the Gaps under International, Regional and National Levels“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2016), 239–240, <https://repository.mruni.eu/handle/007/16025>.

29 Europos Taryba, *supra note*, 23: 19.

30 *Ibid.*, 21.

4. nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys.

Taip pat nustatoma, kad būste lieka nukentėjusysis. Ši KP gali būti skiriama prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo³¹. Tai itin panašu į Orderį, tad kodėl vis dėlto reikėjo įtvirtinti itin panašų institutą Įstatyme?

Pagrindinis aspektas, atskleidžiamas atsižvelgiant į KP paskirtį, – BPK 119 straipsnyje nurodoma, kad šios priemonės „gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamąjį, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms“. Tam, kad būtų pritaikomos KP, būtina baudžiamojo proceso pradžia. Tad tais atvejais, kai nenustatomi nusikalstamos veikos požymiai (pvz., ne visos ekonominio smurto formos kriminalizuotos) ir (ar) egzistuoja tik pavojus – KP negali būti taikomos. Svarbu ir tai, kad procese dalyvauja teismas – tai prailgina laiką iki realiai suteikiamos apsaugos.

Civiliniame procese taip pat egzistuoja panašus institutas – laikinosios apsaugos priemonės (toliau – LAP). Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³² (toliau – CPK) 144 straipsnyje nurodyta, kad „teismas dalyvaujančių byloje ar kitų suinteresuotų asmenų prašymu gali taikyti [LAP], jeigu šie asmenys tikėtinai pagrindžia savo ieškinio reikalavimą ir nesiešius šių priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti nebeįmanomas“, taip pat tai, kad šios priemonės „gali būti taikomos tiek nepareiškus ieškinio, tiek ir bet kurioje civilinio proceso stadijoje“. LAP taikymas susijęs su civilinio proceso egzistavimu ar bent jau ketinimu pareikšti ieškinį. Statant LAP greta Orderio tampa aišku, kad LAP savo esme negali būti pritaikytos taip pat greitai kaip Orderis, nes teismas turi detaliai įvertinti aplinkybes dėl LAP taikymo. Tai ypač aktualu siekiant greitos asmenų apsaugos. Be to, ne visais atvejais PPA gali turėti poreikį kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka.

Nors tiesa, kad CPK įtvirtina nebaigtinį LAP sąrašą, tačiau teismui tenka gana sudėtinga užduotis vertinant, ar atitinkama prašoma pritaikyti priemonė bus pagrįsta ir ar egzistuoja grėsmė teismo sprendimo įvykdymui. Teismui tenka atsakomybė užtikrinti, kad pritaikyta LAP atitiktų proporcingumo reikalavimą visą jos taikymo laikotarpį³³. Svarbu ir tai, kad civiliniame procese bylos šalys lygios, tad galimas PPA pažeidžiamumas civiliniame procese turi mažai įtakos, pvz., iš PPA gali būti pareikalauta, kad šis pateiktų atsakovo nuostolių, galinčių atsirasti dėl LAP taikymo, atlyginimo užtikrinimą (CPK 146 str.).

Akcentuotina, kad Įstatymo 8 straipsnio 9 dalyje nustatyta, kad, nustojus galioti Orderiui, PPA CPK nustatyta tvarka gali kreiptis į teismą prašydamas apginti jo teises kitais

31 „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

32 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

33 Artur Doržinkevič, „Laikinių apsaugos priemonių taikymo sąlygų analizė naujausioje teismų praktikoje“, *Jurisprudencija* 30, 2 (2023): 406–407, 411–412, 415–419; „Vilniaus regiono apylinkės teismo 2023 m. lapkričio 10 d. nutartis byloje Nr. e2-14187-341/2023“, Liteko, žiūrėta 2024 m. vasario 17 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=e24bfa1-0c78-44fe-9338-46246e282edd>.

įstatymų nustatytais teisių gynimo būdais. Deja, nėra aišku, kas tie kiti įstatymų nustatyti teisių gynimo būdai. CPK galima rasti tik LAP institutą, tačiau, kaip ir aptarta, jis realiai nepadedą apsaugoti PPA.

Situaciją gerai iliustruoja Vilniaus regiono apylinkės teismo nutartis, kurioje atsisakyta taikyti LAP, kai jas prašyta taikyti, nes nespėta parengti ieškinio nuo dienos, kai pareiškėjos sutuoktiniui buvo pritaikytas Orderis. Teismas informuotas, kad KP nebuvo taikomos. Teismas rėmėsi argumentais, kad: 1) pareiškėja nenurodė pakankamai duomenų kodėl nespėjo parengti ieškinio; 2) teismas nelaiškė, kad pavojus realus ir pagrįstas; 3) teismas nurodė, kad LAP taikytinos tik tada, kai kitas sutuoktinis turi galimybę gyventi skyrium, pvz., turi nuosavybės teise jam priklausančią gyvenamąją patalpą, ją nuomojasi ar jo finansinė padėtis leidžia tą padaryti; 4) teismas vertino, kad Orderis patvirtina tik vieną smurto atvejį, „tačiau pagal šį atvejį daryti išvadą, kad atsakovas pastoviai smurtauja, nėra pagrindo“³⁴.

Šis teismo požiūris kritikuotinas atsižvelgiant į tai, kad PPA tokioje situacijoje neturi kitų teisių gynimo įrankių. Pareiškėja nurodė, kad KP nebuvo pritaikytos, o Orderis galioja tik laikinai. Pasibaigus Orderio galiojimui ir teismui nepritaikius LAP, pareiškėja pateko į pavojingą situaciją, kai, rengiantis skyryboms, jos (galimai) smurtavęs sutuoktinis pasibaigus Orderio taikymui galėjo grįžti į bendrą būstą ir daryti neigiamą įtaką pareiškėjos ketinimams pasitraukti iš smurtinių santykių. Tai ypač aktualu, jei dėl teismo atsisakymo taikyti priemones kitas iš sutuoktinių sužinojo apie ketinimą nutraukti santuoką. Tokie teismo veiksmai skatina PPA kreiptis į policiją pakartotinai dėl Orderio skyrimo, taip prevencinę priemonę paverčiant tęstine teisių ribojimo priemone, kuri taikoma pakartotinai tol, kol situacija tarp asmenų išsprendžia (pvz., užbaigiamas skyrybų procesas).

Lietuvos teisinėje sistemoje kol kas nėra ET Konvencijoje ir Pasiūlyme minimų orderių, kurie taikytini ne skubiose situacijose ir nebūtinai sąsajoje su vykstančiu teisiniu procesu. Teoriškai asmuo galėtų kreiptis į teismą ir prašyti taikyti Orderio ribojimus ilgesnį laiką tarpą, tačiau nesant teisinio reglamentavimo teismams tenkinti tokį prašymą būtų itin sudėtinga. Tad papildomų ilgalaikių civilinių teisių gynimo priemonių plėtra – kertinis tolimesnės apsaugos nuo smurto sistemos tobulinimo aspektas.

Anksčiau galiojusi Įstatymo redakcija numatė, kad kai „nepakanka duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą, gali būti skiriamos šios laikinosios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės:

- 1) įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu;
- 2) įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo“³⁵.

Šios priemonės galėjo būti taikomos tol, kol bus priimtas sprendimas dėl ikiteisminio

34 „Vilniaus regiono apylinkės teismo 2023 m. lapkričio 10 d. nutartis byloje Nr. e2-14187-341/2023“, *supra note*, 33.

35 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“ (redakcija, galiojusi iki 2024 m. liepos 1 d.), *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

tyrimo pradėjimo. Dėl minėtų priemonių taikymo policija turėjo kreiptis į teismą.

Deja, tačiau praktikoje šis institutas nebuvo veiksmingas. Įstatymo aiškinamajame rašte nurodyta, kad priemonių klausimą teismai nagrinėjo itin retai, pvz., 2020–2021 m. aukštesnės instancijos teismuose nenagrinėta nė viena byla, susijusi su priemonių taikymu. Palyginti su smurto statistika, akivaizdu, kad institutas neveikė³⁶. Jis neužtikrino greitos asmenų apsaugos – policija negalėjo pritaikyti priemonių savarankiškai ir turėjo kreiptis į teismą. Tai sykiu reiškė, kad, kol teismas priims sprendimą dėl priemonių taikymo, asmuo lieka pažeidžiamas. Antra, susidurta su panašia problema kaip ir dėl KP – siekiant, kad apsauga būtų pritaikyta, turėjo būti nustatyti nusikalstamos veikos požymiai ar bent egzistuoti įtarimas, kad nusikalstama veika galima, nes priemonės galėjo būti taikomos tik iki sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pradžios priėmimo.

Atskirai paminėtinas ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas³⁷ (toliau – VTAPI). Šiame įstatyme numatoma, kad reaguojant į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ar jos įgaliotas teritorinis skyrius (toliau kartu – VVTAĮT) atlieka vaiko situacijos vertinimą. VVTAĮT veiksmai gali užtrukti iki 6 val., jei pranešimas susijęs su galimu smurto prieš vaiką naudojimu, galimai kilusiu pavojumi vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ar vaiko buvimu nesaugioje aplinkoje (jeigu praneša policija – iki 1 val.; VTAPI 36 str.).

VTAĮT nustačius vaiko apsaugos poreikį, vaikui užtikrinama laikinoji priežiūra (teismui nedalyvaujant) arba vaikas paimamas iš tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą (teismo sprendimu; žr. VTAPI 36³ str. 1 d., 36⁴–36⁵ str.). Net ir taikant šias priemones, „vaiko atstovai pagal įstatymą turi teisę matytis su vaiku ir palaikyti su juo ryšius, jeigu tai atitinka geriausius vaiko interesus ir nekelia realaus pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei“ (VTAPI 36³ str. 4 d.). Žinoma, sudaromos sąlygos taikyti ir ilgalaikės pagalbos priemones, pvz., atvejo vadybą.

Aktualūs keli aspektai, susiję su Orderiu. VTAPI apibrėžta įstatymo paskirtis – „užtikrinti vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimą, gynimą ir apsaugą [...]“³⁸, o šio įstatymo 2 straipsnyje apibrėžta „vaiko“ sąvoka – „žmogus iki 18 metų [...]“. Natūralu, kad daugeliu atveju VTAPI numatytas priemones įmanoma pritaikyti tik asmenims iki 18 m. Antrasis, Orderis papildo VTAPI, pvz., atsižvelgiant į tai, kad net kai buvo imtasi veiksmų nustačius vaiko apsaugos poreikį, vaiko atstovai pagal įstatymą turi teisę toliau bendrauti su vaiku – Orderis užtikrina, kad su vaiku, kaip PPA, nebūtų bendraujama ir būtų laikomasi tam tikro atstumo. Ir trečiasis, teisingu R. Jakštienės pastebėjimu, VTAPI į įstatyme įtvirtinta smurto sąvoka skiriasi, pvz., VTAPI atskirai neišskiria ekonominio smurto³⁸ – tokiais atvejais

36 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas“, *supra note*, 3.

37 „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.

38 Ramunė Jakštienė, „Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019), 112, <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/ELABAETD36358667>.

Orderis ir, apskritai, Įstatymas padeda užtikrinti kompleksinę apsaugą.

Nors nacionalinėje teisėje ir egzistuoja į Orderį panašūs institutai, tačiau pasakytina, kad jie neatliepia PPA apsaugos poreikių: 1) procesiniuose įstatymuose įtvirtinti institutai griežtai susieti su civilinio ar baudžiamojo proceso pradžia, tad sprendimas dėl jų taikymo užtrunka arba gali būti neįmanomas; 2) anksčiau Įstatyme egzistavusios priemonės buvo per daug lėtos ir realiai neveikė, nes jas skiriant turėjo dalyvauti teismas, ir todėl, kad šios priemonės vis tiek turėjo glaudžias sąsajas su baudžiamuoju procesu; 3) nors vaiko teisių apsaugos reglamentavimas užtikrina kompleksinę apsaugą nuo smurto, VTAPI įprastai netaikytinas pilnamečiams, tad suaugę asmenys tampa labiau pažeidžiami teisinės apsaugos prasme, be to, VTAPI reglamentavimas neapima kai kurių smurto formų. Visa tai turint omenyje, Orderio institutas užpildo tam tikras reguliavimo spragas ir papildo jau egzistuojančius institutus. Tačiau svarbu pabrėžti, kai Orderis kaip prevencinė priemonė – trumpalaikis. Lietuva turėtų dėti papildomas pastangas savo nacionalinėje teisėje numatant papildomas teisių gynbos priemones, kuriomis būtų galima pasinaudoti civilinio proceso tvarka ir kurios atitiktų ilgalaikių orderių institutus, numatytus ET Konvencijoje ir Pasiūlyme.

3. Sprendimo (ne)skirti Orderį priėmimo mechanizmas

Minėta, kad Įstatymo 8 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Orderį „15 dienų laikotarpiui skiria policijos pareigūnas, kai jis gauna pranešimą apie galimą smurtą [...] ir, atlikus pavojaus rizikos vertinimą, nustatoma [pavojaus] rizika“.

Rizikos vertinimo kriterijus nustato VRM. Šio straipsnio pateikimo metu tokių kriterijų buvo 17. Pavojaus rizikos egzistavimas konstatuojamas tada, kai yra trys ir daugiau iš šių kriterijų³⁹.

2 lentelė. Pavojaus rizikos vertinimo kriterijai. Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis VRM įsakymu.

Kriterijus	Subjektyvus ar objektyvus?
1.1.1. pavojų keliantis asmuo (toliau – PKA) pareigūnų akivaizdoje elgiasi konfliktiškai (agresyviai);	Iš dalies subjektyvus. Kriterijus priklauso nuo pareigūnų vertinimo kas yra „konfliktiškas“ ir (ar) „agresyvus“ elgesys.
1.1.2. gyvenamojoje vietoje, kurioje įvyko įvykis, arba su bent vienu iš konflikte dalyvaujančių pilnamečių asmenų gyvena vaikas (-ai);	Objektyvus, tačiau egzistuoja neidentifikavimo rizika, jei neturima pilnos informacijos (pvz., nedeklaruota gyvenamoji vieta).

39 „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2023 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 1V-171 „Dėl smurto artimoje aplinkoje pavojaus rizikos vertinimo kriterijų nustatymo“, TAR, 2023, Nr. 5480.

1.1.3. konfliktas įvyko vaiko (-ų) akivaizdoje;	Iš dalies subjektyvus, nes kriterijus gali remtis tik liudijimu po įvykio.
1.1.4. PPA laukiasi (nėštumas akivaizdus arba tai suprantama iš PPA žodžių), PPA yra neįgalusis (turi akivaizdžių neįgalumo požymių arba tai suprantama iš PPA ir (ar) su juo esančių asmenų žodžių);	Iš dalies subjektyvus, nes kriterijus neretai negali būti greitai objektyviai patikrinamas.
1.1.5. anksčiau dėl to paties PKA tuo pačiu arba kitu adresu Policijos registruojamų įvykių registre buvo registruota pranešimų dėl smurto AA (per praėjusius 24 mėnesius nors vieną kartą);	Objektyvus.
1.1.6. PKA įtariamas, kaltinamas ar nuteistas dėl smurto AA ir (ar) kitos smurtinės ar seksualinės veikos padarymo arba dėl šiame papunktyje nurodytos (-ų) veikos (-ų) padarymo nuo baudžiamosios atsakomybės atleistas;	Objektyvus.
1.1.7. PKA neseniai (prieš 6 mėnesius ar mažiau) paleistas iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietos ar arešto bausmės atlikimo vietos;	Objektyvus.
1.1.8. PKA neblaivus ir (ar) apsvaigęs nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir (ar) vengia tikrintis dėl neblaivumo ar apsvaigimo nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų;	Objektyvus įvykdžius patikrinimą ir (ar) vengiant tikrintis.
1.1.9. PPA neturi prieigos prie ryšio priemonių (pvz., mobiliojo ryšio įrenginį turi tik PKA, o PPA tokio įrenginio neturi);	Iš dalies subjektyvus, nes kriterijus neretai negali būti greitai objektyviai patikrinamas.
1.1.10. įvykis įvyko vienkiemyje ir (arba) PPA faktinė gyvenamoji vieta yra vienkiemis;	Objektyvus.
1.1.11. bendroje PPA ir PKA gyvenamojoje vietoje jie gyvena tik dviese;	Objektyvus, tačiau egzistuoja neidentifikavimo rizika, jei neturima pilnos informacijos (pvz., nedeklaruota gyvenamoji vieta).
1.1.12. PKA išduotas leidimas laikyti ar nešiotis ginklą (-us);	Objektyvus.
1.1.13. PPA bijo, kad PKA artimiausiu metu smurtaus prieš jį ir (arba) prieš kitus kartu gyvenančius asmenis;	Subjektyvus.
1.1.14. PPA ekonomiškai priklauso nuo PKA;	Iš dalies subjektyvus, nes kriterijus neretai negali būti greitai objektyviai patikrinamas.

1.1.15. PPA nuomone, PKA turi priklausomybę nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir (ar) piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais (t. y. vartoja dažnai ir (ar) ilgą laiką, ir (ar) dideliais kiekiais);	Subjektyvus.
1.1.16. PKA grasina, kad nusižudys, arba anksčiau ketino nusižudyti;	Objektyvus, jei asmuo grasina esant pareigūnams įvykio vietoje. Kitu atveju – subjektyvus, nes bus remiamasi liudijimais.
1.1.17. PPA prašo izoliuoti (atskirti) PKA nuo jo.	Subjektyvus.

Iš pateiktos lentelės matyti, kad dalis šių kriterijų subjektyvūs. Pagal VRM įsakymą užtenka trijų kriterijų tenkinimo, kad Orderis būtų skirtas. Taigi, vien tai, kad, pvz., PPA pareigūnams: a) išsako baimę dėl smurto (1.1.13 p.); b) išsako nuomonę, kad PKA turi priklausomybę nuo narkotikų (1.1.15 p.); ir c) išsako prašymą izoliuoti PKA, bent formaliai, yra pakankamas pagrindas pritaikyti Orderį nenustačius nei vieno iš objektyviais laikytinų kriterijų. Tai kelia piktnaudžiavimo Orderio institutu riziką. Pabrėžtina, kad teismai net ir subjektyvius kriterijus vertina kaip pakankamą pagrindą dėl Orderio skyrimo – į tai atkreipiamas dėmesys straipsnio 4.1 dalyje.

Nors vertinimo kriterijai gana išsamūs, juose taip pat egzistuoja tam tikrų spragų, galinčių neleisti tinkamai užtikrinti apsaugą. Pvz., rizikos veiksniu laikoma tai, kad PKA išduotas leidimas laikyti ar nešiotis ginklą (1.1.12 p.). Nors policijos pareigūnai įpareigoti ginklą paimti skyrus Orderį ar kai asmuo įtariamas⁴⁰, tačiau pasakytina, kad įvykio vietoje gali egzistuoti ir kiti ginklai, apie kuriuos policija duomenų neturi, – tai nėra tinkamai įvertinama. Pvz., panaši situacija buvo nagrinėta EŽTT byloje *Y ir kiti prieš Bulgariją*, kurioje konstatuota, kad policija nesiėmė pakankamų veiksmų, kad patikrintų nukentėjusio asmens pateiktame skunde nurodytus faktus dėl smurtautojo ginklo turėjimo, taip pat ir su smurtautoju susijusius fizinius ir juridinius asmenis, o tai lėmė teisės į gyvybę pažeidimą⁴¹.

Ateityje, įvertinus jau egzistuojančią Orderio taikymo praktiką ir tarptautinių institucijų praktiką, svarstytina galimybė įvesti kompleksinius rizikos vertinimo mechanizmus, t. y. užtikrinant, kad nebūtų galimybės skirti Orderį remiantis vien subjektyviais kriterijais ir pasiekus tam tikrą kriterijų sumą. Pvz., tai galėtų būti išspręsta nustatant, kad skiriant Orderį būtų reikalingas bent vienas objektyvus kriterijus arba visiems kriterijams būtų suteikiamas tam tikras svertinis rodiklis (pvz., nelaikyti, kad kriterijus dėl leidimo laikyti ar nešiotis ginklą yra lygiavertis kriterijui, kad PKA buvo apsvaigęs įvykio metu).

40 „Lietuvos policijos generalinio komisaro 2023 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 5-V-506 „Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje ir sprendimo dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio priėmimo, jo vykdymo ir kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo““, TAR, 2023, Nr. 12214.

41 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. kovo 22 d. sprendimas byloje *Y ir kiti prieš Bulgariją*, pareiškimo Nr. 9077/18“, HUDOC, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 22 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216360, § 100, 105, 107, 111.>

Pareigūnų veikimo algoritmas lemia, kad su galimai nukentėjusiu ir galimai smurtavusiu asmeniu bendraujama atskirai, pareigūnai privalo vaizdo stebėjimo priemonėmis fiksuoti įvykio aplinką, asmenų būklę. Pareigūnas, nustatęs, kad įvykis susijęs su AA subjektais, tačiau nenustatęs nusikalstamos veikos požymių, nedelsdamas pagal įvykio vietoje nustatytas aplinkybes atlieka pavojaus vertinimą. Apraše numatyta, kad pareigūnas informaciją apie vertinimą suveda į informacinę sistemą ir PPA, PKA apie tai informuojami⁴².

Taigi, Orderis skiriamas atlikus pavojaus vertinimą, atsižvelgus į VRM nustatytus kriterijus. Dalis VRM nustatytų kriterijų (bent iš dalies) subjektyvūs ar turi trūkumų. Tai lemia, kad PPA kai kuriais atvejais gali būti neapsaugoti ir gali susidaryti sąlygos piktnaudžiauti Orderio institutu. Ateityje verta svarstyti galimybes įvesti kompleksinius pavojaus vertinimo algoritmus, kurie nesiremtų tik formalia kriterijų atitikties suma. Kita vertus, policijos veikimo algoritmas įvykio vietoje sveikintinas, jame įtvirtinti pagrindiniai principai, kurie padeda užtikrinti kuo objektyvesnę situacijos vertinimą – asmenys atskiriami ir su jais bendraujama atskirai, naudojama įrašymo įranga ir kt., tai vėliau leidžia teismams visapusiškai įvertinti situaciją.

4. Sprendimo apskundimas ir apskundimo rezultatai

Apskundimo logika suponuoja, kad dažniausiai skundžiami sprendimai skirti Orderį ir teismų sprendimai, kuriais Orderiai palikti galioti. Pagal įvade nurodytus kriterijus iš viso nagrinėti 43 teismų baigiamieji aktai. Aktyviausi teismai nagrinėjamu laikotarpiu – Kauno apylinkės teismas (11 baigiamųjų aktų) ir Kauno apygardos teismas (10). Tai nuoseklu policijos skelbiamai statistikai, kad Kaune analizuojamu laikotarpiu Orderių skirta daugiausia⁴³. Po pirmųjų trijų Įstatymo galiojimo mėnesių nustatytas akivaizdus teismo baigiamųjų aktų sumažėjimas, jų turinys skiriasi, t. y. nuo 2023 m. spalio iki 2024 m. sausio pabaigos teismuose nagrinėti tik ginčai dėl administracinės atsakomybės taikymo ir vienas prašymas dėl LAP, tačiau ne skundai dėl sprendimų (ne)skirti Orderį.

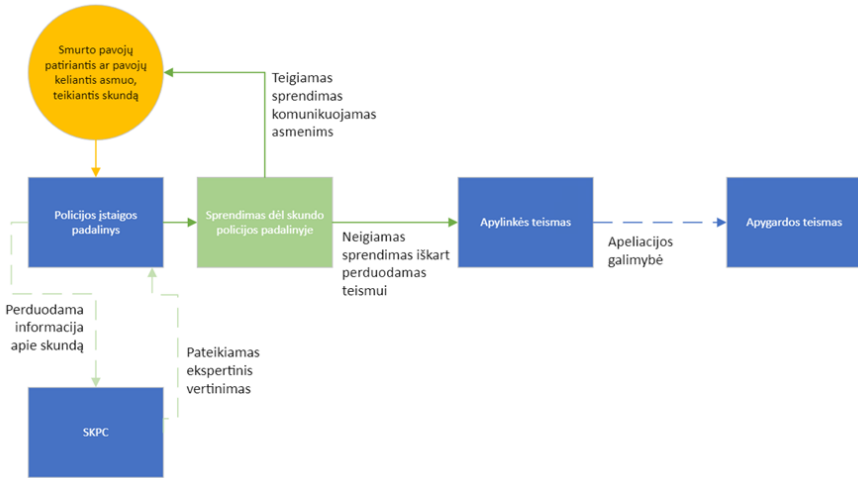
Orderio apskundimo mechanizmas gali būti laikomas pakankamai palankiu sprendimą (ne)skirti Orderio skundžiančiam asmeniui, jis susideda iš kelių etapų:

1. PKA sprendimą skirti Orderį arba PPA sprendimą neskirti Orderio per 15 d. nuo sprendimo priėmimo dienos gali skusti apylinkės teismui per policijos įstaigą;
2. policija gautą skundą turi išnagrinėti per 48 val. Į šį laikotarpį įskaičiuotas ir laikas, per kurį SKPC policijai pateikia ekspertinį vertinimą dėl atvejo. Policija priima vieną iš šių sprendimų: a) skundą tenkinti ir panaikinti paskirtą Orderį; b) skundą tenkinti ir skirti Orderį; c) skundo netenkinti ir palikti galioti sprendimą dėl Orderio;

42 „Lietuvos policijos generalinio komisaro 2023 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 5-V-506 „Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje ir sprendimo dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio priėmimo, jo vykdymo ir kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“, *op. cit.*

43 15min, *supra note*, 8.

3. jeigu priimamas sprendimas skundo netenkinti, policija skundą perduoda apylinkės teismui, t. y. sprendimą skundžiantis asmuo papildomai neturi investuoti savo resursų tam, kad kreiptųsi į teismą dėl neigiamo sprendimo;
4. apylinkės teismas skundą išnagrinėja ne vėliau nei per 2 d. d.;
5. asmuo ar policija turi teisę apskųsti sprendimą apygardos teismui per 7 d. nuo sprendimo priėmimo dienos.

1 pav. Sprendimo dėl Orderio (ne)skyrimo apskundimo mechanizmas. Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis įstatymo 9 straipsniu.

Nei viename iš apskundimo proceso etapų apskundimas nesustabdo Orderio taikymo. Taip pat aktualu tai, kad skundai dėl Orderio nagrinėjami BPK nustatyta tvarka.

Atskirai trumpai apžvelgtinas SKPC ekspertinis vertinimas. Šiuo metu ekspertinis vertinimas apima tokius aspektus kaip asmens saugumas, smurtinio elgesio dinamika, sveikata, emocinė būseną, socialinė izoliacija ir kt.⁴⁴, t. y. aspektus, kurie įprastai negali būti

44 Visas sąrašas: PPA saugumas, galimo smurtinio elgesio dinamika, PPA materialinė priklausomybė nuo PKA, PPA sveikatos problemos, emocinė būseną, tame pačiame namų ūkyje gyvenantys vaikai, PKA ir PPA santykiai, PPA socialinė izoliacija, PPA kylantis persekiojimo pavojus, PPA kylantis grasinimo pavojus, PPA kylantis fizinio poveikio pavojus ir grėsmė gyvybei, PPA kylantis grasinimo šaunamuoju ginklu pavojus, PPA kylantis seksualinio poveikio pavojus, PKA policijos ir teismo nurodymų (ne)vykdymas, PKA psichinė sveikata, PKA priklausomybės, PPA baimė. Taip pat pateikiama informacija apie tai, ar SKPC bendradarbiavo su kitomis institucijomis ar organizacijomis, teikiančiomis pagalbą, pateikiama kita nagrinėjant skundą reikšminga informacija. Žr. „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2023 m. gegužės 9 d. įsakymas Nr. A1-296 „Dėl Specializuotos kompleksinės pagalbos smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems asmenims ar smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims teikimo bei ekspertinio vertinimo dėl sprendimo skirti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį ar jo neskirti tvarkos aprašo ir Pavyzdinių specializuotos kompleksinės pagalbos centrų vidaus taisyklių, kuriose reglamentuojamas keitimasis asmens duomenimis,

įvertinami įvykio vietoje priimant sprendimą dėl Orderio (ne)skyrimo. Įvertinus turimus duomenis, SKPC pateikia savo nuomonę dėl pavojaus rizikos ir (ne)tikslingumo skirti apsaugą. Tai reikšminga, nes ši informacija policijai ir teismui nagrinėjant skundus gali padėti susidaryti išsamesnį esamos padėties vaizdą ir priimti pagrįstą sprendimą įvertinus individualias aplinkybes.

4.1. Individualus situacijos vertinimas

Akivaizdu, kad individualus situacijos vertinimas taikant Orderį itin aktualus. Nors Orderis traktuojamas kaip prevencinė priemonė, jis vis dėlto riboja PKA teises ir todėl tiek policija, tiek ir teismas privalo atsižvelgti į egzistuojančių aplinkybių visumą priimant sprendimą dėl Orderio.

Individualaus vertinimo poreikį gerai iliustruoja Telšių apylinkės teismo argumentacija. Spręsdamas dėl skirto Orderio panaikinimo teismas nurodė, kad nors formalus kriterijų skaičiaus atitikimas leidžia išduoti Orderį, būtina nustatyti pakankamą riziką. Tad Orderis negali būti išduodamas visais atvejais – teismas turi pareigą situaciją įvertinti objektyviai, išsamiai ištirti visus įrodymus ir sprendimą priimti ne formaliai, o tik nustačius, ar smurto rizika pakankama⁴⁵. Toks teismo požiūris vertintinas pozityviai atsižvelgiant į tai, kad teismas atlieka sprendimo dėl Orderio teisėtumo patikrinimo funkciją. Tai parodo, kad teismai atlikdami šią funkciją stengiasi įsigilinti į konkrečią PKA ir PPA situaciją.

Individualiam situacijos vertinimui aktualūs jau aptarti VRM nustatyti kriterijai. Dėl jų pasisakė Klaipėdos apygardos teismas. Skunde buvo teigiama, kad dalis nustatytų kriterijų⁴⁶ subjektyvūs, tačiau teismas pažymėjo, kad minėti kriterijai reglamentuoti įsakymu, taigi nevertinti vien kaip subjektyvaus pobūdžio. Susiduriama su kvestionuotina logika, kai žymi reikšmė suteikiama kriterijaus įtvirtinimui įsakyme nepaisant to, kad kriterijus kitoje situacijoje būtų traktuojamas kaip subjektyvus. Tai iliustruoja, kad Orderio skyrimas remiantis subjektyviais kriterijais kelia klausimų PPA ir PKA, nors teismas šioje situacijoje konkrečių kriterijų neanalizavo ir nekvestionavo. Toks teismo požiūris kritikuotinas atsižvelgiant į tai, kad teismai formuodami praktiką turi galimybę formuoti ir konkrečių rizikos kriterijų taikymo praktiką bei palaipsniui akivaizdžiai subjektyvius kriterijus konkretinti (pvz., pasisakyti dėl to, kaip turėtų būti nustatoma PKA priklausomybė ir (ar) piktnaudžiavimas psichiką veikiančiomis medžiagomis).

Pagal nagrinėjamo laikotarpio teismų praktiką matyti, kad Orderio skyrimo aplinkybės vertinamos individualiai, atsižvelgiama į SKPC ekspertinį vertinimą. Minėtas vertinimas

susijusiais su smurtu artimoje aplinkoje, tarp specializuotos kompleksinės pagalbos centrų ir institucijų bei įstaigų, vykdančių veiklą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje, pagalbos ir paslaugų teikimo srityse patvirtinimo⁴⁴, TAR, 2023, Nr. 8773.

45 „Telšių apylinkės teismo 2023 m. liepos 13 d. nutartis byloje Nr. A20.-44-1139/2023“, Liteko, žiūrėta 2024 m. kovo 18 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprenimupaiska/tekstas.aspx?id=8307b56a-97ec-4c50-a583-30533b679e1c>, § 8.

46 Konkrečiai, 1.1.13, 1.1.15, 1.1.17 p.

aktualus tiek vertinant poreikį nepanaikinti Orderio, tiek ir poreikį Orderį panaikinti, kai minėtas vertinimas parodo, kad pavojus realiai neegzistuoja⁴⁷. Sveikintinas teismų požiūris į nagrinėjamą klausimą pažiūrėti plačiau ir atsižvelgti į PPA ir PKA teisinius procesus. Galima rasti pavyzdžių, kai teismai atsižvelgia tiek į civilines (pvz., dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo), tiek į baudžiamąsias bylas (pvz., nuteisimas dėl nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 str. 1 d.) bei pradėtus ikiteisminius tyrimus ar administracinių nusižengimų teiseną⁴⁸. Platus teismų žvilgsnis leidžia nuodugnai įvertinti PPA ir PKA situaciją, išsamiau nei tai galėjo būti padaryta policijai nagrinėjant skundą dėl Orderio, juolab pareigūnų įvykio vietoje.

Žinoma, visada egzistuoja rizika⁴⁹, kad sprendžiantys ginčus asmenys, kurių santykiai nedarnūs, gali bandyti pasinaudoti Orderio institutu savo naudai, tad šiuo atveju itin svarbu tiek policijos veikimo algoritmo, tiek ir teismų praktikos aiškumas bei išsamus individualių situacijų vertinimas, kad piktnaudžiavimui būtų užkirstas kelias.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nagrinėjant skundus dėl Orderio skyrimo, teismai bent jau kol kas tinkamai sprendžia užtikrindami skirtingų teisių įgyvendinimą. Nagrinėjamu laikotarpiu galima pastebėti, kad Orderis paliekamas galioti ir tais atvejais, kai teikiant skundą motyvuojama, kad Orderis trukdo vykdyti tam tikrą profesinę veiklą ar verslumui⁵⁰. Tai parodo, kad teismai iškelia PPA interesus aukščiau tokių teisių kaip teisė užsiimti verslu ar teisė į privačią nuosavybę, savo sprendimą grindžiant tuo, kad teisės ribojamos tik laikinai. Tokie teismų sprendimai, autoriaus nuomone, yra teisingi atsižvelgiant į valstybei kylančias pareigas saugant asmenis nuo teisės į gyvybę pažeidimo, kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio. Žiūrint iš šio požiūrio taško nesunku suprasti, kad laikini ekonominės veiklos ribojimai yra pateisinami.

Įstatyme smurto AA sąvoka apima įvairias smurto formas. Pozityviai vertintina, kad tai patvirtinama ir teismų praktikoje nepaisant to, kad kai kuriais atvejais skundai dėl paskirto Orderio grindžiami fizinio smurto fakto neegzistavimu. Teismai laikosi Įstatyme nustatytos logikos dėl smurto formų įvairovės ir, atitinkamai, poreikio apsaugoti PPA ne tik fizinio

47 „Telšių apylinkės teismo 2023 m. liepos 13 d. nutartis byloje Nr. A20.-44-1139/2023“, *supra note*, 45.

48 „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 3 d. nutartis byloje Nr. AN2-224-954/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=51e204a7-b838-44c7-88b2-35ff2c4f13e7>, § 10–11; „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 4 d. nutartis byloje Nr. AN2-225-593/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=ce573d8c-9316-4fc9-b5be-a3f7c96014c4>, § 10; „Vilniaus apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 7 d. nutartis byloje Nr. 1S-224-1036/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=39bd6e68-c085-4e92-9ca7-ec50205e301b>, § 7.

49 „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 4 d. nutartis byloje Nr. AN2-225-593/2023“, *op. cit.*, § 11.

50 Pz., „Klaipėdos apygardos teismo 2023 m. liepos 27 d. nutartis byloje Nr. AN2-180-635/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=c3ca0492-6d57-42d5-a8b7-71345245ac47>, § 16; „Tauragės apylinkės teismo 2023 m. liepos 11 d. nutartis byloje Nr. A20.-41-1178/2023“, Liteko, žiūrėta 2024 m. vasario 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=7b240526-dd0e-48c7-b1cc-a5c42777a8c0>, § 8.

smurto atvejais⁵¹. Tai svarbu atsižvelgiant į tai, kad neretai smurtiniai santykiai progresuoja vis žiauresnėmis formomis, taip pat dėl to, kad Įstatymas papildoma kitų įstatymų veikimą, pvz., VTAPĮ neapimant ekonominio smurto.

Svarbu ir tai, kad teismus jau pasiekė pasikartojančios situacijos. Pvz., Kauno apygardos teismas aiškindamas Orderio instituto paskirtį pažymėjo, kad Įstatymas nenumato Orderio pratęsimo ir nenurodo, kiek tam pačiam asmeniui gali būti skirta Orderių paeiliui. Tačiau Orderio paskirtis nėra ilgalaikė ir negali būti taikoma siekiant spręsti asmenų tarpusavio konfliktus ar iš namų iškeldinti nepageidaujamą asmenį, su kuriuo vyksta nuolatiniai konfliktai ir tai daroma ilgesnį, nei Įstatyme numatytas Orderio galiojimas, laikotarpį, juo labiau – faktiškai nepertraukiamai, kadangi valstybės prievarta turi būti taikoma proporcingai ir pagrįstai, tam esant adekvačiam tiek faktiniam, tiek ir teisiniam pagrindui. Teismas nustatė, kad pareigūnai faktiškai ėmėsi jiems nebūdingų funkcijų, kurios minėtoje situacijoje gali būti prilyginamos asmens iškeldinimui, kas yra neteisėta ir nepagrįsta⁵². Akivaizdu, kad, siekiant visapusiškai apsaugoti PPA, įstatymų leidėjas turėtų siekti reglamentuoti galimybę PPA kreiptis į teismą dėl ilgalaikių apsaugos priemonių.

4.2. Procedūriniai aspektai priimant sprendimą

Ne mažiau už individualų situacijos vertinimą svarbu tai, kaip sprendimas dėl Orderio (ne)skyrimo priimamas. Nagrinėjamo laikotarpio teismų praktikoje galima matyti institucijų darbo trūkumus, kuriuos būtina taisyti siekiant užtikrinti, kad Orderio instituto taikymas nelemtų nenorimų padarinių, o apie sprendimą (ne)skirti Orderį asmenys būtų informuojami tinkamai ir galėtų pasinaudoti teisinės gynybos priemonėmis.

Platesnį procedūros dėl Orderio skyrimo įvertinimą ir kritiką galima rasti Kauno apylinkės teismo nutartyje. Teismas, nurodydamas Konstitucinį teisinės valstybės principą, pažymėjo, kad policija, gavusi skundą, nepriima tinkamos formos ir turinio sprendimo, kuris gali būti skundžiamas teismui. Teisme policijos atstovė nurodė, kad apie sprendimą tiesiog pažymima informacinėje sistemoje. Teismo sprendimu, nepaisant to, kad Įstatymas nenurodo sprendimo formos reikalavimų, jis turi atitikti bendruosius procesinių dokumentų rengimo reikalavimus formai ir turiniui. Svarbiausia, kad toks sprendimas turėtų aiškią, objektyvią motyvaciją, kurią vėliau galėtų patikrinti teismas, įvertinti, ar tai nėra subjektyvus pareigūno situacijos vertinimas⁵³. Teismas šiuo aspektu yra teisus, nes nesant aiškių argumentų iš asmenų atimama galimybė sužinoti, kas tiksliai lėmė sprendimą ir

51 „Šiaulių apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 2 d. nutartis byloje Nr. 1S-108-354/2023“, Liteko, žiūrėta 2024 m. kovo 18 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=48ac16a4-40ca-4ac5-932e-c10d32425790>, § 9.

52 „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugsėjo 6 d. nutartis byloje Nr. 1S-545-1049/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. spalio 2 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=738ee9aa-51ef-442e-8f84-365b12afd7a4>, § 14.

53 „Kauno apylinkės teismo 2023 m. liepos 18 d. nutartis byloje Nr. A20.-306-946/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 28 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=40a9248e-7bbf-49df-ac54-a39cd82e890e>.

įsivertinti galimybes taikyti teisinius gynybos būdus.

Praktikoje taip pat aptinkamas ir kvestionuotinas teismo požiūrio dėl pavojaus vertinimas – pvz., Kauno apygardos teismas palaikė apylinkės teismo požiūrį, kad „vertinimas pildant klausimyną nagrinėjamu atveju atliktas nebuvo, tačiau tai nesuponuoja išvados, kad Orderis buvo išduotas nepagrįstai“⁵⁴. Taigi, teismų praktikoje egzistuoja atvejai, kai Orderis laikomas skirtu tinkamai nepaisant to, kad nebuvo laikytasi Įstatymo procedūrinių nuostatų. Teismas rėmėsi pareigūnų darytais įrašais, SKPC ekspertiniu vertinimu ir kt.

Viena vertus, akivaizdu, kad nesilaikant procedūros priimtas sprendimas turėtų būti laikomas neteisėtu ir panaikinamas. Kita vertus, žvelgiant iš PPA perspektyvos, bent iš dalies suprantamas ir teismo sprendimas pripažinti Orderį pagrįstu, jeigu įvertinus visas aplinkybes akivaizdu, kad Orderio reikia siekiant apsaugoti PPA.

Kitaip, Klaipėdos apygardos teismas pripažįsta, kad pavojaus vertinimas būtinas Orderiui skirti⁵⁵, – reikia tikėtis, kad laikui bėgant teismai suvienodins savo praktiką.

Nagrinėjamo laikotarpio teismų praktikoje itin ryškus tinkamo informavimo apie skirtą Orderį aspektas. Nemažai bylų teismai nagrinėjo ne Orderio skyrimo pagrįstumą, o baudos už Orderio pažeidimą pagrįstumo klausimą. Nagrinėtos situacijos, kai policija asmenis bandė informuoti e. paštu arba SMS žinutėmis apie skirtą Orderį (Įstatymas leidžia tai daryti e. ryšio priemonėmis ar raštu), tačiau PKA teigė, kad pranešimų negavo ir dėl to, atitinkamai, netinkamu informavimu grindė savo reikalavimą panaikinti sprendimą dėl atsakomybės taikymo dėl Orderio įpareigojimų pažeidimo.

Klaipėdos apygardos teismas teisingai nurodė, kad pranešimas SMS nėra pakankamas. PKA privalo būti įteiktas sprendimas, nes būtent jame nurodyti asmeniui skirti įpareigojimai ir nurodyta atsakomybė už jų nesilaikymą. Vien Įstatymo suteikiama galimybė informuoti e. ryšio priemonėmis savaime nereiškia, kad tokios informacijos pateikimas SMS yra tinkamas, nes negarantuojama, kad informacija visa apimtimi asmenį pasieks. Todėl Įstatyme numatytas informacijos pateikimas ir raštu⁵⁶.

Įstatymas nurodo, kad PKA turi būti informuojamas apie „[Orderio] skyrimą, jam taikomus įpareigojimus, jų taikymo trukmę, atsakomybę už taikomų įpareigojimų nesilaikymą, apskundimo tvarką, [...] artimiausias įstaigas, kuriose teikiamos nakvynės paslaugos, taip pat apie galimybes lankyti smurtinio elgesio keitimo programą (mokymus)“⁶, nurodant

54 „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 25 d. nutartis byloje Nr. 1S-516-530/2023Z“, Liteko, žiūrėta 2023 m. spalio 2 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=08833abe-5b3a-41f7-900a-499261e829f2>, § 7.

55 „Klaipėdos apygardos teismo 2023 m. rugsėjo 8 d. nutartis byloje Nr. 1S-93-380/2023“, Liteko, žiūrėta 2023 m. spalio 2 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=58e43145-daad-43c1-b5e6-d071915f068d>, § 11.

56 „Klaipėdos apylinkės teismo 2024 m. sausio 8 d. nutarimas byloje Nr. AN2-12-606/2024“, Liteko, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=caa27193-c5c4-48ae-a459-6a0cd8ede1f9>.

duomenis apie teikėjus⁵⁷. Įprastai SMS gali sudaryti 70–160 simbolių⁵⁸, tad akivaizdu, kad neįmanoma pateikti visos informacijos, nebent bus išsiunčiama daug atskirų SMS. Atitinkamai, policija turi pareigą įsitikinti, kad asmuo tinkamai informuotas apie skirtą Orderį ar bent jau dėti pastangas tai padaryti, t. y. policija turi turėti įrodymus, kad asmeniui informacija buvo pateikta. Manytina, kad dėl SMS apribojimų policija turėtų teikti prioritetą kitoms informavimo priemonėms.

4.3. Pastaba dėl atitikties Konstitucijai ir apibendrinimas

Analizuota teismų praktika atskleidžia, kad bent jau kol kas prašymai kreiptis į Konstitucinį Teismą (toliau – KT) buvo atmesti grindžiant tuo, kad teismui abejonių dėl Įstatymo normų konstitucingumo nekylo⁵⁹. KT neišnagrinėtų prašymų sąrašė prašymų dėl Įstatymo nėra, tik 2024 m. kovą KT paskelbė išvadą, kad ET Konvencijos atitinkamos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, tačiau kvestionuotos nuostatos, nesusijusios su Orderiu⁶⁰.

Asmenims garantuojama teisė skųsti policijos (ne)veikimą. Pirmiausia policijai suteikiama galimybė pakartotinai įsivertinti pareigūnų veiksmus. Svarbu tai, kad nagrinėjant skundus pasitelkiami SKPC, kurie policijai ir vėliau teismui gali pateikti detalesnę informaciją apie situaciją nei pareigūnai galėtų surinkti. Pozityviai vertintina tai, kad apskundimo mechanizmas užtikrina, kad netenkinus skundo asmuo papildomai neprivalo eikvoti resursų kreipdamasis į teismą – jo skundas perduodamas automatiškai. Teismai daug dėmesio skiria individualiam situacijos vertinimui tiek ir priėmus sprendimą skirti Orderį, tiek ir nagrinėjant atvejus, kai skundžiamas policijos neveikimas. Teismai atsižvelgia ne tik į siaurą Orderio taikymo situaciją, tačiau ir į platesnį asmenų kontekstą, egzistuojančius teisinius ginčus. Pozityvu tai, kad teismai įvertina ne tik fizinio smurto atvejus, tačiau ir egzistuojantį apsaugos poreikį dėl kitų smurto formų, taip pat tinkamai taiko žmogaus teisių balanso testą. Svarbu, kad ir toliau būtų gryninami policijos veiklos algoritmai priimant sprendimus, būtų užtikrintas tinkamas asmenų informavimas apie sprendimus pateikiant jiems visą sprendimą ir kitą pagal Įstatymą būtiną informaciją.

57 Aktualu atkreipti dėmesį į tai, kad vien informacija apie paslaugas yra didelės apimties, pvz., straipsnio pateikimo metu PKA Elektrėnuose turėtų būti pateikiama informacija apie penkis paslaugų teikėjus, žr., „Smurto artimoje aplinkoje prevencija“, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d., https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija/#Pagalba_paslaugos.

58 „Explaining SMS Messaging and Its Limitations“, Lifewire, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d., <https://www.lifewire.com/definition-of-sms-text-messaging-578676>.

59 „Kauno apygardos teismo 2023 m. rugpjūčio 4 d. nutartis byloje Nr. AN2-225-593/2023“, *supra note*, 48: § 12–13.

60 „Neišnagrinėtų prašymų sąrašas“, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2024 m. kovo 16 d., <https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 14 d. išvada“, TAR, 2024-03-14, Nr. 4688.

Išvados

1. Įstatyme įtvirtintas Orderio institutas jau šiuo metu atitinka ET Konvencijos ir Pasiūlymo reikalavimus, tad ateityje nusprendus ratifikuoti ET Konvenciją arba į nacionalinę perkeltiant Pasiūlymo nuostatas, esminių Orderio instituto pakeitimų nereikės.
2. Atsižvelgiant į tai, kad LAP institutas nėra efektyvus teisių gynbos būdas smurto atvejais, Lietuva turėtų tobulinti savo teisinį reglamentavimą siekdama užtikrinti, kad pasibaigus Orderio taikymui PPA turėtų galimybę užtikrinti savo teisių apsaugą prašydamas teismo skirti ilgesnio galiojimo orderį civilinio proceso tvarka.
3. Orderio atsiradimas nacionalinėje teisėje tikslingas. Teisinio reglamentavimo analizė iki Orderio įtvirtinimo rodo, kad egzistavę panašūs institutai nebuvo pakankami užtikrinti PPA apsaugą. LAP, KP ir ankstesnės redakcijos Įstatyme įtvirtinti institutai buvo neefektyvūs smurto AA atvejais, nes juose turėjo dalyvauti teismas arba juos buvo galima taikyti tik tada, kai egzistavo nusikalstamos veikos požymiai. Nesant nusikalstamos veikos požymių (pvz., ne visos ekonominio smurto rūšys kriminalizuotos) ir nesant poreikiui kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka, kai būtų galima prašyti taikyti LAP, PPA likdavo be efektyvios apsaugos.
4. Tikslinga tobulinti policijos atliekamo rizikos vertinimo įvykio vietoje kriterijus atsižvelgiant į tai, kad dalis jų subjektyvūs. Manytina, kad, įvedus kompleksinius pavojaus vertinimo algoritmus (t. y. nesiremiant vien rizikos kriterijų suma), vertinimas būtų mažiau subjektyvus ir mažėtų piktnaudžiavimo Orderiu rizika. Sykiu atskiri rizikos vertinimo kriterijai apsvarstyti iš naujo užtikrinant, kad jie apimtų visas smurto AA pavojų keliančias situacijas.
5. Nacionalinių teismų praktika rodo, kad policijos veikimo algoritmai smurto AA atvejais peržiūrėtini užtikrinant išsamų ir individualų kiekvienos situacijos vertinimą, tinkamai motyvuojant ir fiksuojant savo priimamus sprendimus raštu tiek dėl Orderio (ne)skyrimo, tiek ir atvejais, kai sprendimai apskundžiami. Manytina, kad šiuo aspektu egzistuojantis reglamentavimas yra pakankamas, tačiau atsižvelgiant į nacionalinių teismų praktiką galėtų būti toliau ugdoma pareigūnų kompetencija.
6. Iš nacionalinių teismų praktikos matyti, kad policijos pareigūnai ne visada užtikrina tinkamą PKA ir PPA informavimą apie priimtus sprendimus dėl Orderio (ne)skyrimo ir nepateikia šiems asmenims sprendimo visa apimtimi kartu su kita Įstatyme nustatyta informacija. Esant galimybei asmenį apie priimtą sprendimą informuoti kitu būdu nei SMS, policija turėtų prioritetą teikti kitoms priemonėms, o kai informuojama SMS, dėti pastangas įsitikinti, kad asmuo iš tikrųjų šią informaciją gavo.
7. Nacionaliniai teismai besiformuojančioje praktikoje akcentuoja individualų situacijos vertinimą, atsižvelgia ne tik į izoliuotą Orderio (ne)skyrimo situaciją, tačiau ir į platesnį kontekstą: vertinama SKPC ir kitų institucijų informacija, atsižvelgiama į

- vykstančius teisinius procesus, ikiteisminius tyrimus ir administracinių nusižengimų teiseną, – tai leidžia išsamiai įvertinti PPA apsaugos poreikį.
8. Svarbu, kad nacionaliniai teismai suvokia skirtingų smurto formų egzistavimą kaip tai apibrėžia Įstatymas. Dėl to teismai patvirtina poreikį taikyti Orderį ne tik fizinio smurto AA atvejais, bet ir egzistuojant kitoms smurto formoms.
 9. Nagrinėjamu laikotarpiu matyti, kad, nors nacionalinių teismų prašyta kreiptis į KT, kol kas KT prašymų įvertinti Įstatymo atitiktį Konstitucijai nesulaukė.

EMERGENCY BARRING ORDERS AND THE CASE-LAW OF THEIR APPLICATION

Eitvydas Zurba

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyses the new Law on Protection from Domestic Violence, which entered into force on 1 July 2023, and established emergency barring orders in Lithuania. The article discusses why there was a need for a new protection institute and analyses similar existing institutes in international law. The analysis relies on the practice of the European Court of Human Rights and the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, taking into account the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and the Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence. The article also critically reviews the decision-making algorithm behind issuing (or not issuing) an emergency barring order and discusses the emerging practice of national courts in cases where the decision to issue (or not to issue) an emergency barring order is appealed.*

Keywords: *domestic violence; protection from domestic violence; emergency barring order; Istanbul convention; preventive measures; protective measures.*

Eitvydas Zurba, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė viešoji teisė, žmogaus teisės.

Eitvydas Zurba, PhD candidate at the Institute of International and European Union Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: public international law, human rights.